Joanna Zawadka
Uniwersytet Warszawski

KOMIKS PRYMARNY JAKO POMOC W NAUCE JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO

SŁOWA KLUCZOWE: struktura komiksu, komiks prymarny, glottodydaktyka, język polski jako obcy

Postrzeganie komiksu jako wielowymiarowego narzędzia, które wspiera proces nauki języka obcego [Davis, 1997], skłania lektorów do poszukiwania wciąż nowych sposobów wykorzystania go na lekcji i poza nią. Choć wydaje się, że jest to bardzo popularna forma uatrakcyjnienia materiałów dydaktycznych, w analizowanych 14 wybranych podręcznikach i innych książkach przeznaczonych do nauki języka polskiego jako obcego [por. Zawadka, 2012] znalazło się w sumie tylko 10 komiksów i aż 95 „rysunków z dymkiem”¹ (tab. 1.). Autorzy publikacji chętniej sięgają po formę krótką, ukazującą jedynie wybrany moment sytuacji komunikacyjnej — fragment rozmowy. Patrząc z tej perspektywy, komiks, który pokazuje przebieg zdarzenia komunikacyjnego, stanowi formę trudniejszą dla studenta, gdyż wymaga zrozumienia przekazu płynącego nie tylko z każdego kolejnego kadru, lecz także z ich połączenia. Komiksy oraz „rysunki z dymkiem” są wykorzystywane w dydaktyce języków obcych ze względu na ich dwie podstawowe cechy: wysoką atrakcyjność graficzną umożliwiającą ukazanie dialogu w inny niż linearny sposób, a także wyraźną obecność funkcji obrazującej, która wiąże przekaz językowy z sytuacją przedstawioną na rysunku. Komiks pojawił się w materiałach przeznaczonych na najniższy poziom zaawansowania językowego w dwóch funkcjach, jako:

- **środek prezentujący** wybrane zagadnienia gramatyczne, zwroty komunikacyjne oraz leksykę — 7 przypadków;
- **element ćwiczenia** — 3 zadania.

¹ „Rysunek z dymkiem” to zamykający się w jednym kadrze rysunek przedstawiający rozmawiających bohaterów (rzadziej monolog jednej postaci) w jakiejś sytuacji. Tekst dialogu zapisany jest w dymku. Brak większej ilości kadrów, powiązanych ze sobą logicznie w spójną historię, odróżnia tę formę od komiksu.

Tab. 1. Zestawienie ilości komiksów i „rysunków z dymkiem” w wybranych publikacjach

Lp.	Poziom	Tytuł publikacji	Komiksy	„Rysunki z dymkiem”
1	średniozaawansowany	<i>Hurra!!! Po polsku 3. Podręcznik studenta</i>	—	1
2	podstawowy	<i>Witam</i>	—	2
3	podstawowy	<i>Ten, ta, to</i>	—	2
4	średniozaawansowany	<i>Kiedyś wrócisz tu... (część I)</i>	—	2
5	podstawowy, średniozaawansowany	<i>Praktisches Lehrbuch Polnisch</i>	—	3
6	podstawowy	<i>Miło mi panią poznać</i>	—	4
7	podstawowy	<i>Hurra!!! Po polsku 2. Podręcznik studenta</i>	—	5
8	podstawowy	<i>Ach, ten język polski</i>	—	5
9	podstawowy	<i>Polski, krok po kroku (A2)</i>	—	7
10	podstawowy	<i>Dzień dobry</i>	—	9
11	średniozaawansowany	<i>Z polskim na ty</i>	—	16
12	podstawowy	<i>Polski, krok po kroku (A1)</i>	2	29
13	podstawowy	<i>Hurra!!! Po polsku 1. Podręcznik studenta</i>	4	5
14	podstawowy, średniozaawansowany	<i>Polnisch entdecken</i>	4	5
	Razem		10	95

Aby sprostać potrzebie ścisłego podporządkowania treści komiksu wymienionym powyżej funkcjom, autorzy materiałów decydują się na stworzenie odpowiednio dostosowanego **komiksu sekundarnego**². **Komiks adaptowany**, bazujący na oryginalnej historii obrazkowej, ale o zmienionej (najczęściej uproszczonej) formie językowej, stosowany jest głównie, jeśli nie wyłącznie, w materiałach dodatkowych proponowanych przez nauczyciela. **Komiks prymarny**, choć nie pojawia się w analizowanych podręcznikach do nauki języka polskiego jako obcego, wykorzystywany jest do pracy ze studentami na wyższych poziomach zaawansowania [por. Tsai, 2011; Achtelek i Hajduk-Gawron, 2010; Hajduk-Gawron, 2010].

Rodząca się, wraz ze wzrostem kompetencji w języku obcym, potrzeba podjęcia samodzielnej lektury wykorzystującej zdobytą wiedzę sprawia, że studentowi nie

² Podział na komiks sekundarny, adaptowany i prymarny powstał w oparciu o koncepcję przedstawioną przez A. Dunin-Dudkowską i A. Trębską-Kerntopf.

wystarczają już czytanki w podręczniku oraz inne podsunięte przez nauczyciela teksty (najczęściej specjalnie spreparowane). Szczególnie cenne stają się wtedy wszelkie autentyczne materiały dostosowane do aktualnego poziomu zaawansowania językowego. Komiks, jako twór łączący przekaz graficzny i językowy, pozwala nam w nieco inny sposób odnieść się do kwestii oceny trudności niż czynimy to w odniesieniu do tradycyjnych tekstów. Ilustracje, które występują w tekście, pełnią wobec niego funkcję służebną — najczęściej reprezentując wybrane treści tam zawarte. W komiksie natomiast rysunki stanowią element podstawowy i niezbędny, podczas gdy tekst nie posiada już owej samodzielności. Choć teoretycy komiksu często podkreślają, że jest to jedność ikono-lingwistyczna [Toeplitz, 1985, s. 40], ze względów na podjęte tu rozważania, celowe jest mówienie o nierównorzędności oraz odrębności tekstu i obrazu. O złożoności stosunków między tymi warstwami pisałam już wcześniej [Zawadka, 2012, s. 119], dlatego w tym miejscu pragnę jedynie przypomnieć proponowany podział na komiksy **nieme**, **obrazujące** i **nieobrazujące**. Rozróżnienie to pozwala na wyznaczenie trzech podstawowych poziomów trudności wynikających z samej tylko relacji tekstu i rysunku. W przypadku **komiksu niemego** brak warstwy językowej sprawia, że narracja prowadzona jest jedynie poprzez obraz. W **komiksie obrazującym** informacja płynąca z przekazu tekstu i rysunku pokrywa się lub wzajemnie się uzupełnia — możliwa jest zatem kompensacja braków w zakresie kompetencji językowych. Najtrudniejszy w odbiorze, zwłaszcza dla osób rozpoczynających naukę, jest **komiks nieobrazujący**, w którym informacja zawarta w tekście nie znajduje dostatecznego wsparcia ze strony obrazu, wymaga więc od czytelnika zrozumienia przede wszystkim jego warstwy językowej. Możliwość kontrolowania i dostosowania rodzaju przekazu w komiksie jest prostsza w przypadku pasków (najczęściej trzy- lub czteroobrazkowy komiks) niż w odniesieniu do dłuższych form — zeszytu czy książki. Ograniczone słownictwo, niewielka liczba konstrukcji gramatycznych oraz krótka historia z puentą stwarzają najlepsze warunki do zapamiętania prezentowanego materiału, a także dają możliwość koncentracji uwagi studenta na przekazie językowym. W przypadku dłuższych form komiksowych możliwe jest jedynie określenie dominującego typu komiksu.

Propozycja wykorzystania komiksu prymarnego jako lektury własnej studenta opiera się na założeniu, że osoba ucząca się będzie w stanie samodzielnie, na miarę swoich możliwości, pracować z tekstem i bez pomocy nauczyciela czerpać korzyści z lektury. Jak pisze N. Williams, komiks, którego odbiorcami są rodzimi użytkownicy języka, pokazuje język w całości, bez uproszczeń i naturalnie dostosowany do przedstawionej sytuacji [Williams, 1995]. Należy uwzględnić jednak możliwość stylistycznego nacechowania warstwy językowej lub pojawienia się form specyficznych — będących przejawem idiolektu autora. Ważną cechą komiksu jest także obecność stałych i wizualnych komponentów, które — podobnie jak w filmie — pozwalają na pokazanie przebiegu komunikacji językowej podczas rozwoju akcji, a z drugiej strony, dzięki fizycznej obecności tekstu, umożliwiają powrót do dowolnego fragmentu, dokładne prześledzenie i sprawdzenie treści przekazu. Ponadto w komiksie interakcja

między bohaterami zachodzi „tu i teraz” („ty” i „ja” zamiast „on” i „ona” w narracji), pozwalając także na zobrazowanie wielu aspektów niewerbalnej komunikacji — postawy, gestów, mimiki. Choć postacie pozostają niezmiennie w tym samym kontekście społecznym, bohaterowie uwikłani są w różnorodne wzajemne relacje oraz sytuacje.

Lektura komiksu, nawet jeśli w założeniu ma być jedynie przyjemną formą spędzenia wolnego czasu, nie musi być pozbawiona walorów edukacyjnych. Czytanie w języku obcym należy postrzegać nie tylko jako praktyczny sprawdzian posiadanej wiedzy, lecz również jako możliwość, np. poszerzenia zasobu leksykalnego. Student może podjąć próby świadomej nauki poprzez skierowanie swojej uwagi na dany wyraz i zastosowanie technik służących jego zapamiętaniu. Wielokrotnie pojawiające się słownictwo, zwłaszcza gdy jest ono kluczowe dla zrozumienia danej sytuacji czy wypowiedzi, ma szansę na utrwalenie się niejako samoistnie.

Kolejną kwestią, na którą pragnęłabym zwrócić uwagę, jest niepełna realizacja struktury komiksów sekundarnych obecnych w publikacjach przeznaczonych do nauki języka polskiego jako obcego. Porównując je z komiksami prymarnymi, dostrzec można, że najczęściej zostały one ograniczone do przedstawienia dialogu lub monologu bohaterów. Tylko w jednym z analizowanych podręczników odnalazłam komiks, który należałoby uznać za zawierający tekst narracji³. Wszystkie elementy strukturalne⁴, jakie zawiera typowy komiks, można opisać, stosując proponowany podział na komiks obrazujący, nieobrazujący i niemy (rys. 1.). Pozwala to na pogłębienie sposobu oceny przydatności danego komiksu do nauki języka polskiego jako obcego. Aby tym lepiej zobrazować wspomnianą strukturę, chciałabym przytoczyć przykłady pochodzące z serii komiksowej *Kapitan Żbik*.

Rys. 1.

³ Mowa o ćwiczeniu 1. na stronie 74. w podręczniku *Polski, krok po kroku* do poziomu A1.

⁴ Podstawą wyróżnienia poszczególnych elementów struktury komiksu, czyli: onomatopei, narracji, akcji, interakcji oraz monologu, jest zmiana charakteru przekazu językowego.

ONOMATOPEJE

W serii *Kapitan Żbik* onomatopeje pojawiają się rzadko i tylko w sytuacjach, w których zachodzi taka potrzeba. Czytelnik pozna więc dźwięk dzwoniącego telefonu „DRRIINN” (rys. 2.), otwieranego scyzoryka „KLIK!” czy zatraskujących się drzwi „KLAPS!”.

Rys. 2.

Rys. 3.

Rys. 4.

(Źródło: **Rys. 2.** – W. Krupka, *Kapitan Żbik. Nocna wizyta*, Warszawa 1980; **Rys. 3.** – Tenże, *Kapitan Żbik. Zatrzymać niebieskiego fiata*, Warszawa 1980; **Rys. 4.** – Tenże, *Kapitan Żbik. Smutny finał*, Warszawa 1982)

NARRACJA

W analizowanej serii test narracyjny zamieszczony jest w osobnej ramce usytuowanej najczęściej w górnym rogu kadru. Każdy zeszyt *Kapitana Żbika* rozpoczyna się od wprowadzenia czytelnika w świat przedstawiony poprzez objaśnienie, jaką sprawę kryminalną bada aktualnie główny bohater.

W omawianym komiksie dominuje narracja trzecioosobowa w czasie teraźniejszym i przeszłym, informująca czytelnika o:

- upływie czasu, np. *zbliżała się godzina 10.00 wieczorem...*;
- działaniach bohatera/bohaterów (opisują je tu i teraz), np. *dwaj mężczyźni obserwują willę Stawickich*;
- miejscu, w którym znajduje się bohater lub w którym rozgrywać się będzie akcja, np. *W tej willi na przedmieściu małego miasteczka mieszka jubiler Stanisław Stawicki z żoną Jadwigą...*;
- zdarzeniach, które nie zostały przedstawione, np. *Taksówkarze zawiadomili o ucieczce łwa pogotowie i straż pożarną....*

Warto w tym miejscu podkreślić, że w odniesieniu do tekstów narracji jest możliwe uwzględnienie podziału na komiks obrazujący (rys. 3.), gdy tekst łączy się z sytuacją przedstawioną na rysunku, i nieobrazujący (rys. 4.), kiedy brak jest bezpośredniego powiązania przekazu językowego oraz graficznego.

AKCJA

Nieodłącznymi składnikami każdego komiksu są kadry pozbawione partii dialogowych oraz monologów (komiks niemy), które ukazują wyłącznie działania bohaterów, czyli akcję. Przedstawione wydarzenia mogą być opatrzone komentarzem narracyjnym (por. rys. 3. i rys. 4.) lub stanowić punkt odniesienia w rozmowie bohaterów w dalszej części historii.

INTERAKCJA

Rozmowa w komiksie (dialog lub polilog) może być prezentowana fragmentarycznie — jedynie w kluczowym momencie przekazania informacji, bądź całościowo —

z uwzględnieniem jej głównych faz: nawiązywania kontaktu (rys. 5.), podtrzymywania konwersacji oraz kończenia kontaktu (rys. 6.). W serii *Kapitan Żbik* nie odnajdziemy, niestety, zbyt wielu przykładów wpływu gestykulacji na przebieg interakcji ani ukazania zmian w mimice bohaterów i prosemice podczas rozmowy. Omawiany komiks nie zawiera także momentów „ciszy”, gdy interakcja między bohaterami chwilowo przyjmuje charakter wyłącznie pozawerbalny (komiks niemy). W odniesieniu do relacji tekst-obraz można zauważyć istnienie podziału na komiks obrazujący (rys. 7.) i nieobrazujący (rys. 8.).

Rys. 6.

(Źródło: W. Krupka, *Kapitan Żbik. Smutny finał*, Warszawa 1982)

Rys. 5.

(Źródło: W. Krupka, *Kapitan Żbik. Wąż z rubinowym oczkiem*, Warszawa 1980)

MONOLOG

Najczęściej spotykaną formą monologu w komiksie jest monolog wewnętrzny bohatera. Komentując w myślach jakąś sytuację, dana postać zdaje się przejmować częściowo funkcję narratora. Informacje, jakie uzyskuje czytelnik dzięki obecności

Rys. 7.

(Źródło: Rys. 7. – W. Krupka, *Kapitan Żbik. Nocna wizyta*, Warszawa 1980; Rys. 8. Tenże, *Kapitan Żbik. Zatrzymać niebieskiego fiata*, Warszawa 1980)

Rys. 8.

tego rodzaju monologu, mogą pozostawać w zgodzie lub w sprzeczności z informacjami wyrażanymi jawnie w dialogu. W tym ostatnim przypadku czytelnik dysponuje więc dwiema perspektywami, z jakich oglądana oraz oceniana jest dana sytuacja. Uwzględniając powiązanie między przekazem językowym i graficznym, tu także daje się wyróżnić przykłady komiksu obrazującego (rys. 9.) i nieobrazującego (rys. 10.).

PODSUMOWANIE

W nauczaniu języka polskiego jako obcego wykorzystanie takiego elementu kultury popularnej, jakim jest komiks, zyska na znaczeniu nie tylko dzięki docenieniu jego walorów dydaktycznych, lecz również uwzględnieniu coraz większej potrzeby obecności warstwy wizualnej w procesie przekazywania wiedzy.

Jedną z możliwości użycia komiksu prymarnego jako pomocy dydaktycznej jest przeznaczenie go do samodzielnej lektury i tym sa-

mym stworzenie studentowi warunków do samodzielnej nauki języka obcego oraz eksploracji tekstu. Uwzględnienie w opisie struktury komiksu prymarnego trzech typów relacji tekst-obraz (komiks niemy, obrazujący i nieobrazujący) pomaga wstępnie określić, w których momentach czytelnik nieposiadający pełnej kompetencji językowej będzie mógł skorzystać ze wsparcia rysunku przy próbie dotarcia do sensu przekazu językowego.

Na koniec warto zaznaczyć, że praca z odpowiednio dobranym pod tym względem oryginalnym i autentycznym komiksem może również stanowić dla studenta etap przygotowujący i zachęcający do zmierzenia się z dłuższymi tekstami prozatorskimi.

Rys. 9.

Rys. 10.

(Źródło: **Rys. 9.** – W. Krupka, *Kapitan Żbik. Zatrzymać niebieskiego fiata*, Warszawa 1980; **Rys. 10.** – Tenże, *Kapitan Żbik. Wąż z rubinowym oczkiem*, Warszawa 1980)

ANALIZOWANE KOMIKSY

- KRUPKA W., 1980, *Kapitan Żbik. Nocna wizyta*, Warszawa.
—, 1982, *Kapitan Żbik. Smutny finał*, Warszawa.
—, 1980, *Kapitan Żbik. Wąż z rubinowym oczkiem*, Warszawa.
—, 1980, *Kapitan Żbik. Zatrzymać niebieskiego fiata*, Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

- ACHTELIK A., HAJDUK-GAWRON W., 2010, *Czy obraz powie więcej aniżeli słowo? — Komiks w procesie glottodydaktycznym* [w:] *Interdyscyplinarność w nauczaniu języków obcych: XIV konferencja naukowo-dydaktyczna Studium Języków Obcych Politechniki Wrocławskiej*, Koźmińska R. (red.), Wrocław, s. 9–15.
- DAVIS R. S., 1997, *Comics: a multi-dimensional teaching aid in integrated-skills classes*, [online] [dostęp 10.04.2011], <http://www.esl-lab.com/research/comics.htm>.
- HAJDUK-GAWRON W., 2010, *Komiks w kształceniu polonistycznym obcokrajowców* [w:] *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego – 2*, Rudziński G., Zarzycka G. (red.), Łódź, s. 351–358.
- STEMPEK I., STELMACH A., DAWIDEK S., SZYMKIEWICZ A., 2010, *Polski, krok po kroku. Poziom A1*, Kraków.
- TOEPLITZ K. T., 1985, *Sztuka komiksu*, Warszawa.
- TSAI N., 2012, *Komiks „Tytus, Romek i A'Tomek”* [w:] *Kultura popularna w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Garncarek P., Kajak P. (red.), Warszawa, s. 105–114.
- WILLIAMS N., 1995, *The Comic Book as Course Book: Why and How*, [online] [dostęp 09.04.2011], <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED390277.pdf>.
- ZAWADKA J., 2011, *Komiks w nauczaniu języka polskiego jako obcego* [w:] *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego II*, Pluskota K., Tarczyńska K. (red.), Toruń, s. 225–263.
- , 2012, *Komiks na lekcji języka polskiego jako obcego* [w:] *Kultura popularna w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Garncarek P., Kajak P. (red.), Warszawa, s. 115–124.